

III. fejezet¹⁵

Csehország függetlenségének vége és az abszolutista centralizmus

I. Ausztria politikája Mária Terézia és II. József alatt¹⁶

Az új Ausztriai politika – a centralizáció új okai – természetes fejlődés a centralizáció felé – gazdasági élet, állandó hadsereg, pénzügyi berendezkedés – II. Ferenc katonai sikereinek és Mária Terézia kudarcainak úgynevezett okai – a centralizáció, mint a talpra állás egyetlen kijárata és lehetséges eszköze – tehetetlen ellenállás Csehországban – különbség Csehország és Magyarország között – az eltérés okai – a dualizmus eredete

II. József tervei és jelleme – bukások és okaik – II. József hibái: küzdelmei az egyház és a nemesség ellen – a nemzeti érzelmek feléledése – a kockáztatott centralizáció műve

VI. Károly a dinasztikus érdekeket tartotta szem előtt, és megpróbált egy bizonyos homogenitást létrehozni a monarchián belül. A külföldi országokkal elismertette dinasztikus terveit garantáló a Pragmatica Sanctio-t.¹⁷

Az egyetlen dolog, amely összekötötte az ausztriai országrészeket, az abszolutista kormányzat volt. A rendek nem rendelkeztek igazi hatalommal, így Károly hozzákezdhetett a centralizáció kiépítéséhez. Ezt a munkát Mária Terézia¹⁸ fejezte be, amikor bevezette a felvilágosult abszolutizmust.

Minden más is az uralkodó kezére játszott: a modern gazdasági élet kialakulása, a kereskedelmi politika (egységes vámrendszer), a megnövelt és állandó hadsereg és az ezzel összefüggő pénzügyi helyzet. VI. Károly úgy gondolta, hogy sikerült biztosítani utódának – Mária Teréziának – a trónt egy, az ausztriai országrészek és a külföldi országok által elfogadott szerződéssel. Halála után azonban, II. Frigyes¹⁹ porosz uralkodó meg akarta szerezni Ausztriát. Frigyes királysága jól szervezett és erősen centralizált volt. Hatalmas bürokráciával és erős hadsereggel rendelkezett. Katonai sikerei erre

¹⁵ A III. fejezet a 44.-ik oldaltól a 79.-ik oldalig tart.

¹⁶ Beneš a III. fejezet három alfejezetre osztotta, az I.-sel jelölt alfejezet a 44.-ik oldaltól a 61.-ik oldalig tart.

¹⁷ Ez volt az 1713. évi házitörvény, amely a trónöröklési jogot kiterjesztette a Habsburg-ház nőágára is.

¹⁸ Mária Terézia, VI. Károly leánya, 1740–1780 között Ausztria főhercegnője, továbbá magyar és cseh királynő.

¹⁹ II. Nagy Frigyes, 1740 és 1786 között porosz király.

alapozódtak. Frigyes a háborúban²⁰ legyőzte Ausztriát. Ezért a kudarcért Mária Terézia birodalmának vegyes összetételét okolta. Ezért átvette a porosz módszert, azaz fokozta a centralizációt. Ilyen irányú törekvéseit azonban gátolták a régi intézmények: a kancellária és az országgyűlés.

Mária Terézia törekvéseivel szemben a csehek csekély ellenállást tanúsítottak. Ennek oka Fehérhegy volt, azaz a cseh nemzet "szétverése", a nemesség átformálása, a közös szervek kiépítése, a közös gazdasági érdekek. Magyarország helyzete elítélte Csehországotól, a magyar rendek erősek voltak. Ezért drága árat kérhettek Ausztria védelméért a poroszokkal szemben.

Mária Terézia tisztában volt azzal, hogy Magyarország lázadása sokkal veszélyesebb. Ellenállása is erősebb volt az abszolutizmussal szemben.

Mind ezek miatt Magyarország nagyobb jelentőségre tett szert ebben az időszakban, mint Csehország. Mária Terézia meghagyta a magyar intézményeket, míg Csehországban visszaszorította őket. A Habsburg uralkodók tehát a magyaroknak tettek engedményeket. Ez az engedménypolitika a dualizmus bevezetésével teljesedett ki.

II. József²¹ Ausztriát modern állammá akarta tenni. A filozófiai eszmék és a felvilágosult abszolutizmus elve vezette a centralizáció felé. Mindent rendelettel és azonnal akart elérni, de nem számolt a nemzeti ellenállással.

Politikája ellentétben állt Mária Teréziáéval. Világi reformjai miatt az egyházzal, míg társadalmi reformjai miatt a nemességgel került szembe. A centralizmus eddigi támaszai szembehelyezkedtek vele. A két hatalom pedig támaszt keresett a germanizációval szemben és meg is találta azt a nemzeti érzelmekben. Az egységesülni látszó birodalomban megjelentek a decentralizáció csirái, amelyek majd a nemzeti küzdelmekben öltének testet.

II. Mária Terézia és II. József reformjai²²

VI. Károly Pragmatica Sanctio-ja – ennek elfogadása Csehországban és Magyarországon – Mária Terézia centralista lépései – a csehországi kancellária – Oberst Justizstelle – a prágai helytartóság – az államtanács – az országgyűlés

²⁰ Ez valójában kettő háború volt, 1740 és 1748 között az ún. osztrák örökösödési háború, illetve, 1756 és 1763 között az ún. hétéves háború, Ausztria mindkét háborút vereséggel zárta.

²¹ II. József, Mária Terézia fia, 1765-től német-római császár, 1780 és 1790 között cseh és magyar király.

²² Beneš a III. fejezet három alfejezetre osztotta, az II.-sel jelölt alfejezet a 62.-ik oldaltól a 73.-ik oldalig tart.

szerepe: Mária Terézia államcsínye – a centralizmus győzelme – a bürokrácia – Csehország függetlenségének vége

II. József politikai célja – bírósági reformok – helyi ügyintézés – az országgyűlés összeolmlása – társadalmi és világi reformok – a germanizáció – a nők ellenállása – II. József művének bukása – Ausztria a modern állam

1. Ferdinánd 1526-ban megszerezte a cseh és magyar trónt és biztosította azokat a Habsburg-ház számára, azonban volt néhány pontatlanság e téren. Tisztázatlan volt, hogy az uralkodó melyik fia örökölje a trónt, illetve a nők örökösödése is kérdéses volt. Ezeket a nyitott kérdéseket oldották meg a Pragmatica Sanctió-val.

A Pragmatica Sanctió-t 1713. április 19-én a Titkos Tanács ülésén fogadták el. Három fő elvet tartalmazott:

- 1. a Habsburgok örökös tartományait nem lehet felosztani,*
- 2. a primogenitura alapján történik az öröklés, és*
- 3. hogyha nincs férfi örökös, a nők öröklik a trónt (először VI. Károly, majd I. József és I. Lipót lányai).*

A cseh rendek Pragmatica Sanctió-t 1720-ban fogadták el. Ezzel Habsburgok ismét egy újabb lépést tettek a centralizáció és a birodalom egysége felé. Mária Terézia célja az volt, hogy egységes adminisztrációt és egységes törvényeket adjon a cseh és az osztrák országrészeknek. 1749-ben egységesítette a csehországi és az osztrák kancelláriát, a Directoriumin publicis et cameralibus intézményében. Ugyanebben az évben egy Felső Bíróságot (Oberste Justizstelle) alapítottak Bécsben, melynek feladatai megfeleltek a mai Igazságügyi minisztériuméval. Ezen kívül, létrehozták az aulikus kamarát, amelynek pénzügyigazgatási feladatai voltak. A prágai helytartót ezentúl az uralkodó nevezte ki saját bürokratái közül. A helyi adminisztráció az ő kezében összpontosult. 1760-ban az uralkodó létrehozta az Államtanácsot, melynek véleményét a kormányzás és a reformok terén kérte ki. Az országgyűlés egyetlen joga az adók megszavazása maradt. A kormányzat még ezt is megszorította és így tehetetlenné tette a rendeket.

II. József folytatta a Mária Terézia által elkezdett reformokat. Célja az volt, hogy a centralista bürokrácia segítségével egységesítse az országrészeket, és hogy az összes nép egyetlen nyelvet, a németet beszélje. A bírósági eljárásokkal kezdte, ezt a bürokrácia kezébe helyezte, bár bizonyos tisztségeket (az Udvari Kancellár, a prágai helytartó tisztségét) meghagyott a cseheknek. A városok adminisztrációját is átszervezték. Itt is a bürokrácia nyert teret, és a polgármestert is a kormányzattól függő emberek közül választották ki. A rendeknek megtiltották, hogy a nemzetgyűlésen gyűljenek

össze. Ezt csak az országgyűlésen teheték meg. Ez utóbbi azonban csak királyi utasításra ülhetett össze.

II. József ezután hozzákezdett társadalmi reformjaihoz. 1781-ben javasolta a részleges jobbágyszabadditást, majd 1788-ban az egész népet szabaddá akarta tenni, megváltás nélkül. Igen erős ellenállásba ütközött. A tüntetések hatására, halála előtt, kénytelen volt visszavonni intézkedéseit. Utódja, II. Lipót²³ kinyilvánította, hogy a dolgok régi állásához kíván visszatérni. Mária Terézia és II. József ezen intézkedései elindították Ausztriát a modern államiság megteremtésének útján. Ennek legfontosabb tulajdonsága jellegzetességei: az adminisztratív centralizáció és a törvényes osztrák–magyar dualizmus létrehozása.²⁴

III. A centralizáció új korszaka Ausztriában²⁵

A dolgok régi állapotának feltűnő restaurálása II. Lipót alatt – a rendek családása – a bürokrácia hatalma I. Ferenc és V. Ferdinánd alatt – a centralizmus győzelme az 1848-as forradalom hajnalán – az abszolutista centralizmus átalakulása alkotmányos centralizmussá

II. József halála után a centralizmus kiépítése továbbra is központi törekvés maradt, bár II. Lipót néhány téren bizonyos visszalépéseket hajtott végre. Azonban a centralista intézmények megerősödtek és a király hatalma túl nagy volt ahhoz, hogy teljesen visszaálljon a dolgok régi állapota.

A rendek nem kapták vissza ősi jogait, és beleszólásukat az ország politikai és bírói ügyeibe. Igaz a választásokat és az országgyűlés hatalmát visszaállították. A rendek három követeléssel fordultak az uralkodóhoz. Tiltakoztak a jobbágság eltörlése ellen, követelték Csehország régi alkotmányának visszaállítását, és kifogásolták II. József szociális reformjait. Ekkor tört ki a francia forradalom, amely megrémítette mind az udvart, mind a rendeket. A rendek nem gondolhattak az alkotmány visszaállítására. Jogaik és kiváltságai nem mentek át a gyakorlatba.

²³ II. Lipót, Mária Terézia fia, II József fivére, 1790 és 1792 között német–római császár, továbbá cseh és magyar király.

²⁴ Itt Beneš erősen csúsztatott, hiszen a dualizmus 1867-ben született meg, azaz 100 évvel a fejezetben tárgyalt királyok – Mária Terézia és II. József – uralkodása után.

²⁵ Beneš a III. fejezet három alfejezetre osztotta, az II.-sel jelölt alfejezet a 74.-ik oldaltól a 79.-ik oldalig tart.

I. Ferenc és V. Ferdinánd uralkodása alatt a közéletet egyetlen hatalom határozta meg: a bürokrácia, amely annyira megerősödött, hogy a föderalista alkotmánykísérletek sorra megbuktak. A rendek tehetetlenek voltak az uralkodóval szemben. Tiltakozásuk eredménytelen maradt. Az írott jogok és a valóság közt óriási eltérés volt. 1848 ebben az állapotban érte a cseh nemzetet, amely ekkor emberi és állampolgári jogokat akart. A csehek nemzeti egyenlőséget szerettek volna, ezért alkotmányt követeltek. Ez a forradalmi mozgalom azonban elbukott. 1848 után az alkotmányos centralizmus időszakába következett. Csehország sorsáról az osztrák országrészek különböző területéről érkező képviselők döntöttek.